

Venäläisten historiallisten aineistojen hyödyt valtion ja kansakunnan rakentamisen näkökulmasta

Venäläisen sotilaseliitin rooli Venäjän valankumouksessa sekä tämän eliitin yhden edustajan Mihail Svetšnikovin rooli sekä Suomen että Venäjän sisällissodissa on muutakin kuin aidosti kiinnostava yksilön kohtalo. Andrei Ganinin artikkeli tarjoaa hyvän esimerkin, millä tavoin venäläinen historiallinen aineisto voi olla kiinnostava 1900-luvun historian osalta.

Laajempi, kansallisvaltion rajat ylittävä merkitys tulisi olla itsestään selvä Venäjän keisarikunnan ja Neuvostoliiton entisillä alueilla tehtävässä tutkimuksessa. Näistä alueista kehittyneitä uudempia tai vanhempia valtiota Suomesta ja Baltiasta Kaukasuksen kautta Keski-Aasiaan ei voi kunnolla ymmärtää ilman samaan imperiumiin kuulumisen taustaa. Tämä ei ole näiden maiden tai niiden yhteiskuntien ainoa eikä tärkein konteksti, mutta sen puuttuminen olisi yhtä haitallista kuin Irlannin tai Australian historian tutkimus huomioimatta Brittiläisen imperiumin aineistoja.¹ Alueellisen kontekstin lisäksi Venäjän ja Neuvostoliiton historia liittyy useampaan viime vuosisadan laajempaan prosessiin modernisaation ja nationalismin suhteesta vallankumouksiin ja kylmään sotaan.

Monikansallisen keisarikunnan tai neuvostovaltion ja siitä eronneiden valtioiden historian tarkastelu antaa myös hyvän mahdollisuuden välttää metodologisen nationalismin ansaa, me-

kaanista vastakkainasettelua imperiumin ja kansallisvaltion välillä. Siinä valtion monikansallisuus näyttäytyy helposti katoamaan tuomittuna ja kansallisvaltio historian päätepisteenä ja luonnollisena tutkimuksen yksikkönä. Nationalismilla oli kuitenkin sekä imperialistiset että separatistiset kasvonsa. Imperiumit olivat pitkään varsin taitavia ja joustavia erilaisten väestöryhmien ja eliittien integroinnissa, ja tätä perinnettä myös Neuvostoliitto jatkoi ja uudisti.²

Venäläinen ja neuvostoliittolainen aineisto tarjoaa myös vertailupohjaa suuriin historiankirjoituksen keskusteluihin alkaen Itä- ja Länsi-Euroopan maanomistuksen, rahatalouden ja teollistumisen erilaisista muodoista, jotka ovat monesti modernisaatiomallien ytimessä.³ Ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheessa Venäjän keisarikunta oli yksi esimerkki imperiumin romahduksesta, mutta myös monikansallisen valtion uudelleenrakentamisesta vallankumouksellisen ideologian pohjalta.⁴ Täältä ja toisen maailmansodan pohjalta Neuvostoliitto muodostui viimeistään kylmän sodan vastakkainasettelussa ”länsimaiden” haastajaksi, ”toiseksi” sekä poliittisessa että taloudellisessa mielessä. Näiden aikakausien neuvostomateriaalit valottavat sosiologisessa järjestelmässä tehtyjä ratkaisuja, ei vain romahduksen vaan myös uudistusten ja yli blokkirajojen tehdyn yhteistyön näkökulmasta.⁵

1. Imperiumin yleisestä määrittelystä monikansallisena valtiona, Jane Burbank & Frederick Cooper, *Empires in World History. Power and the Politics of Difference*. Princeton University Press 2010, 8.
2. Imperiumin ja nationalismin suhteesta esim. Alexei Miller, *The Romanov Empire and the Russian Nation*. Teoksessa Stefan Berger & Alexei Miller (toim.) *Nationalizing Empires*. Central European University Press 2015, 311; Sanna Turoma & Maxim Waldstein, Introduction. Teoksessa Sanna Turoma & Maxim Waldstein (toim.) *Empire De/Centered. New Spatial Histories of Russia and the Soviet Union*. Routledge 2013, 14–15.
3. Stein Rokkan, *Cities, States and Nations. A Dimensional Model for the Study of Contrasts in Development*. Teoksessa S. N. Eisenstad & Stein Rokkan (toim.) *Building States and Nations*, vol 1. Sage Publications 1973, 80–81. Venäjän ulkosuhteiden ja reformien yhteydestä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa lyhyesti Charles Tilly, *Contention and Democracy in Europe, 1650–2000*. Cambridge University Press 2004, 217–218.
4. Terry Martin, *An Affirmative Action Empire. The Soviet Union as the Highest Form of Imperialism*. Teoksessa Grigorii Suny & Terry Martin (toim.) *A State of Nations. Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Oxford University Press 2001, 76–81.
5. Sari Autio-Sarasma & Katalin Miklóssy, Introduction. Teoksessa Sari Autio-Sarasma & Katalin Miklóssy (toim.) *Reassessing Cold War Europe*. Routledge 2011, 1–8.

Niiden pohjalta päästään arvioimaan, kuinka pitävällä pohjalla suomalainen, länsieurooppalainen tai amerikkalainen kuva Neuvostoliitosta oli.

Venäläisten aineistojen käytössä on haasteita, muttei ylipääsemättömiä. Edellytyksenä on vähintään auttava kielitaito. Lisäksi kulttuurin ja arkistolaitoksen toiminnan ymmärtäminen helpottaa työskentelyä. Vielä parempi, jos on paikallisia kontakteja, joko tutkijoita tai arkistovirkailijoita. Aineistojen saatavuus vaihtelee, mutta kuten yleensä, mitä vanhempaa aikakautta tutkii, sitä helpommin aineistot ovat saatavissa. Pitämällä tähtäimellä poliittisilla suhdanteilla on vaikutusta, mutta hallinnon ja arkistojen linja muuttui hetkellisen liberaalista kontrolloivammaksi jo 1990-luvun puolivälissä. Nykyisen Venäjän valtion legitimointi toisen maailmansodan voiton ympärille on lisännyt siihen liittyvän historian poliittista hyödyntämistä, mistä myös Suomi on saanut viime aikoina esimerkkejä. Silti arkistot toimivat Venäjälläkin parhaimmillaan omien periaatteidensa pohjalta riippumatta suoraan ajankohtaisista kampanjoista.

Oman tutkimuksen kohdalla näkyi jo 2000-luvun alussa selvä ero siinä, miten niukasti aineistoa sai Venäjän ulkoministeriön arkistossa (AVP RF) Neuvostoliiton 1950-luvun ulkopoliitikasta ja Suomen suhteista. Siitä huolimatta julkistamisprosessi eteni uudemmassa puoluearkistossa (RGANI) NKP:n keskuskomitean ulkopoliittisten materiaalien osalta, jotka olivat laajan kuvan kannalta hyödyllisiä. Sen sijaan 2010-luvulla ulkoministeriön arkistossa vaikutti jatkuva runsaudenpula 1920-luvun Neuvostoliiton reunavaltiosuhteiden tutkimisessa, vaikka aineiston kattavuus toki vaihteli. Myös laadullisesti aineisto oli aivan eri tavoin rikasta, mitä tuli lähetyksen toi-

mintaan Suomessa ja ulkopoliittisten arvioiden ja linjausten muotoiluun ulkoasiankansankomissariaatissa.

Huomio kiinnittyi lähteiden ja aikakauden hallitsevien arvojen ristiriitaan. Merkittävä ero kylmän sodan ajan neuvostoraportteihin oli siinä, että avoimen ideologiset argumentit olivat paljon harvinaisempia 1920-luvulla ja perinteisen diplomatian geopolittiset arvot voimissaan. Tätä selitti ulkoasiankansankomissariaatin rekryointipohja, jossa erityisesti lähettiläs- ja osastopäällikkötasolla tausta oli keskiluokkainen tai ylempi, ja kotimaiset tai ulkomaiset korkeakouluopinnot oli suoritettu ennen vallankumousta. Puoluejäsenyys alkoi monesti vasta vuodesta 1917 tai myöhemmin. Osaltaan myös tähän pohjasi jatkuvuus keisarillisen Venäjän ja Neuvostoliiton ulkopoliittikan välillä.⁶ Vasta viisivuotissuunnitelmat ja Stalinin terrori hävittivät tämän henkilöstöpohjan⁷.

Vastaavalla tavalla Svetšnikovien vallankumouksen ja neuvostojärjestelmän puitteissa tarkasteleva artikkeli avaa lukijalle laajempia yhteyksiä, jotka ovat kiinnostavia sekä Venäjän että Suomen sisällissodan ja Neuvostoliiton historian kannalta. Lähtökohtana on julkisen henkilökuvan, aieman tutkimuksen ja lähteiden välinen ristiriita. Lopuksi käy mahdolliseksi arvioida jatkuvuuksia vallankumousta edeltäneen ja sitä seuranneen sotilaallisen eliitin välillä sekä yksilöiden erilaisia tapoja sopeutua järjestelmästä toiseen.

Aappo Kähönen on poliittisen historian dosentti ja yliopistontutkija Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa. **Sähköposti:** aappo.kahonen@helsinki.fi

6. Aappo Kähönen, Continuities and differences between Soviet and Russian foreign policies from the elite perspective, 1860–1928. *Peterburzhskii istoriitsheskii zhurnal* 1/2017, Nestor-Istorija.

7. Kimmo Rentola, Neuvostodiplomaatin loikkaus Helsingissä 1930. *Suojeluspoliisin tutkimusraportti* 2/2007, 14–15.